

Възникване и развитие на правната закрила на полезния модел

Establishment and Development of the Legal Protection of the Utility Model

Полина Писарска¹

SUMMARY

The utility model is an object of industrial property, also known as a „small invention“. The lack of a legal definition of the concept of a utility model in Bulgarian legislation creates disputes among the scientific community about its essence. The utility model enjoys legal protection in various countries, including the legislation of the Republic of Bulgaria. One of the first enactments to provide utility model protection was the German Patent Act of 1877. Other countries, including Japan, replicated decisions adopted in German law.

KEY WORDS

Utility Model] Invention, International Protection of Utility Models

УВОД

Правната закрила на полезните модели представлява сравнително нов обект на правото на интелектуалната собственост и играе ключова

¹ Полина Писарска, докторант, катедра „Частноправни науки“, ЮФ, УНСС, e-mail: pissarska.polina@gmail.com (PhD student Polina Pisarska, Department of Private Law, UNWE, e-mail: pissarska.polina@gmail.com).

роля в стимулирането на иновациите и технологичния напредък. Възникнала като необходимост за защита на техническите решения, които не достигат нивото на изобретенията, но все пак притежават значителна новост и промишлена приложимост, тя предлага по-бърз и по-лесен път за осъществяването си. Механизмът води началото си от края на 19. век, когато някои страни в Европа осъзнават нуждата от създаване на такъв специфичен режим и намира своето място в законодателствата на други държави, като се адаптира към техните икономически и социални реалности.

1. МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ, ПРИЛОЖИМИ КЪМ ЗАКРИЛАТА НА ПОЛЕЗНИЯ МОДЕЛ

Важно условие за развитието на националната закрила на полезните модели е наличието на международна уредба на основните принципи, които отделните държави трябва да възприемат в националното си законодателство. Такива са предвидени в Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост като например на националния режим и на приоритета. Първият е свързан с правата на чуждестранните граждани, заявители, спрямо които се предоставя същата закрила, от каквато се ползват и гражданите на съответната държава. Парижката конвенция предоставя възможност на държавите сами да изберат дали да предвидят закрила на полезния модел като обект на индустриалната собственост и да определят критериите, на които е необходимо да отговарят обектите, ограниченията, срокът на закрила и пр.²

Правила за полезния модел се съдържат и в подписания през 1970 г. Договор за патентно коопериране. Той представлява международно многостранно съглашение, което създава условия за сътрудничество в областта на изобретенията и надгражда Патентната конвенция. Тя не създава уеднаквени правила за изобретенията и тяхната процедура по регистрация заради възприетите в нея принципи на националния режим и конвенционалния приоритет. Конвенцията осигурява минимална защита и то предимно на национално ниво (на територията на конкретната държава, на която се подава заявката). Целта на Договора е да създаде международна унификация и да усъвършенства правната закрила за

² H. Grosse Ruse-Khan. The International Legal Framework for the Protection of Utility Models (October 1, 2012). *Max Planck Institute for Intellectual Property & Competition Law Research Paper No. 12-10*. p. 3 – 5, [online] SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2160229> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2160229> [accessed on 06.11.23].

изобретенията. Той надгражда и усъвършенства разпоредбите относно закрилата на изобретенията и задълбочава сътрудничеството между участващите в Патентната конвенция държави³. Предвидена е възможност за междуправителствено сътрудничество и създаване на регионални патентни системи, насочени към търсене на унифицирани и взаимноизгодни решения за националните държави и съответните притежатели на изобретения.

В Европа при условията на задълбочаваща се интеграция все повече национални законодателства предоставят закрила на полезния модел. През 80-те и 90-те години на XX в. основните проблеми са свързани с липсата на хармонизация в съответствие с водещите международни актове. Ключов момент в хармонизирането в сферата на интелектуалната собственост не само на европейско ниво, но и в международен план, е приемането на Европейската патентна конвенция. Тя е международен договор, подписан през 1973 г. в Германия и влиза в сила през 1977 г., като установява единна процедура за подаване на заявки за патенти с действие в различни европейски държави. Приемането ѝ се дължи на необходимостта от опростяване и уеднаквяване на процедурите за подаване на заявки за патенти в Европа. Недостатъкът е, че не засяга уредбата на полезния модел. През 80-те и 90-те години на XX в. тази закрила вече е въведена в редица европейски държави, сред които и България⁴.

2. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ЗАКРИЛАТА В ЧУЖДИ ДЪРЖАВИ

Липсата на легална дефиниция на понятието в българското законодателство създава спорове сред научните среди за неговото съдържание. Един от ранните примери на законодателно решение конкретно на такава уредба е приемането на първия Патентен закон от 1877 г. в Германия. Богатата законодателна практика по него позволява приемането на този опит и от други страни.

През 1891 г. е приет германският Закон за полезните модели. Той намира практическо решение за „малките технически изобретения“, които не могат да отговорят на сложните критерии за изобретенията. Основ-

³ Е. Марков. *Договорът за патентно коопериране (РСТ)*. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995, с. 13 – 21.

⁴ С. Стефанов. *Международна закрила на полезния модел*. София, Технически университет – София, 2014, с. 40.

ната цел при тях е улесняване на ежедневието в модерния живот и в същото време съответната уредба дава опростена и икономически изгодна закрила на определени технически новости. Въведена е пространствената форма, като е обърнато внимание на техническите ѝ функции. Законът от 1891 г. е основата на бъдещата уредба на полезния модел в националните законодателства в Европа и извън нея. В началото на XX в. той се изменя в резултат от критически бележки от страна на немски патентни специалисти. Застъпва се основната идея, че на такава закрила подлежат обекти с определена форма⁵, като полезният модел се признава за резервен вариант при подаването на заявки за патент на новостите, които не са изпълнили критериите за изобретателско ниво.

Германското законодателство продължава да търси сближаване с патентното законодателството и задаването на полезния модел като алтернатива. В съответствие с това следващите важни законови изменения през 30-те години на XX в. се разделят с понятието „полезен модел“, като се налагат понятия като „формообразуване“ (Gestaltung) и „пространствена мисъл“ (räumliches Denken). По аналогия с патентното право са възприети шестмесечната авторова привилегия и възможността за дванадесетмесечен конвенционален приоритет на чуждестранните заявки. Следващите ключови промени в Германия са през 60-те и 80-те години на XX в. Включват се работните инструменти, изделията или техните части, насочени към работния цикъл, с практическа приложимост чрез нова форма, разположение или приспособление. По-късно са включени и електрическите, пневматичните, хидравличните системи и пр. Определени са критериите за дефиниране на обектите като полезен модел (абсолютна новост, промишлена приложимост и изискване да се основават на изобретателска стъпка). Макар и изискването за новост да кореспондира с тогавашния германски патентен закон, устните разгласявания при полезния модел не опорочават новостта. Предвидени са и т.нар. „помощни заявки“ (възможността заявителят да преобразува искането си от заявка за патент в такава за полезен модел). Това се допуска в двугодишен срок от датата на приоритета на първоначалното заявление. Определен е и срок за закрила на полезния модел от осем години, разделен на три етапа (съответно 3 + 3 + 2).

Германският пример за закрила на полезния модел като обект на интелектуална собственост е последван и възприет от редица държави както в Европа, така и по Света. Едни от първите страни, които въвеждат закрилата на полезния модел, са Япония, Испания и Полша.

⁵ П. Иларионов. *Полезни модели – права и закрила*. София, Интерпатент, 1993, с. 12.

Голям тласък в развитието на японското законодателство указва присъединяването на страната към Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост в края на XIX в. С цел противодействие на засиленото влияние на чуждестранни изобретатели и нарастващите чуждестранни заявки, японското законодателство следва примера на германското и в началото на XX в. Япония приема свой собствен закон. Той поощрява местната изобретателска активност и ограничава чуждото влияние. Следващите закони се концентрират върху нормирането на изискванията за регистрация. Тези модели следва да представляват техническо решение, което се характеризира с новост, промишлена приложимост и изобретателско ниво. Не остава назад и изискването за пространствена форма, при която, за разлика от германското схващане, се търсят не само външното оформление, но и компонентите на вътрешното устройство. Изключени от защита по регистрацията на полезен модел са веществата, методите и живите организми. В крайна сметка обектите, които могат да получат закрила като полезни модели, са изделията.

Различните национални законодателни практики отразяват спецификата на тези технически решения. За разлика от традиционните патенти за изобретения, те представляват по-малка изобретателска стъпка и съответно се ползват от по-бърза и опростена процедура за регистрация. Държавите възприемат и адаптират режима за полезните модели според своите национални нужди и икономически условия.

3. ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ЗАКРИЛА НА ПОЛЕЗНИТЕ МОДЕЛИ

В България началото на правната закрила на изобретенията се поставя през 1921 г., когато страната се присъединява към Парижката конвенция за закрила на индустриалната собственост и е приет първия патентен закон. Въведена е „заявителската“ система за регистрация на патенти за изобретения без проверка на материалноправните предпоставки. Набляга се на изискването изобретението да е приложимо в индустрията със срок на действие от петнадесет години.

Следващите десетилетия са свързани със създаване на административен орган, който да издава патенти, както и с развитието на вътрешната нормативна уредба. Следващият нормативен акт в областта на изобретенията е Указ № 907 на Президиума на Народното събрание от

04.06.1948 г. Впоследствие идва и Указ № 133 за изобретенията, техническите усъвършенствания и рационализаторските предложения⁶. Регламентирани са четири категории обекти, изобретения, крупни технически усъвършенствания, технически усъвършенствания и рационализаторски предложения. Издаваните защитни удостоверения са авторското свидетелство и патента. Спецификата е, че при издадено авторско свидетелство, изобретението се предоставя на държавата срещу възнаграждение в полза на притежателя. В следващите десетилетия са приети още няколко указа с въвеждани промени в областта на изобретенията, а през 1968 г. е приет и Законът за откритията и рационализациите. Запазва се авторското свидетелство, което гарантира на притежателя право на авторско възнаграждение.

Развитието на законодателството спрямо изобретенията в България продължава, като правната уредба спрямо полезния модел е свързана с приемането на Закона за патентните от 1993 г. Нормативната уредба е кратка и препраща изцяло към уредбата на патентната закрила. Въвеждането на полезния модел като закрилян обект на интелектуална собственост дава възможност на по-голяма група от хора да подадат заявки и да получат закрила на своите изобретения, макар и за по-кратък период.

Съответно със Закона за патентите от 1993 г. е дадена регламентация на обектите, които могат или не могат да получат закрила като полезни модели. Изискването за регистрация на полезен модел е да бъде нов и промишлено приложим. То е регламентирано в чл. 73, ал. 1 от Закона за патентите от 1993 г. Премахва се изискването за изобретателска стъпка, което значително намалява изискванията за получаването на закрила. Новостта изисква полезният модел да не е част от техниката към момента на заявяване, а промишлената приложимост предполага многократност на употребата. Важно е да се отбележи, че изключването на изобретателското равнище на полезните модели е отклонение от международната трактовка. Това позволява регистрирането на полезни модели без никакво ниво на изобретателство. В тази насока логично следва и уредбата от 1993 г., в която за полезни модели не се приемат открития, научни теории и идеи, математически методи и формули, резултати от художественото творчество, планове, правила и методи на интелектуалната дейност, програми за електронно-изчислителни машини и пр., посочени в Закона за патентите. От обекта на защита са изключени и методите, полезните модели, чиято публикация или използване нарушава

⁶ Обн., ДВ, бр. 62 от 1950 г.

обществения ред и добрите нрави, както и сортовете растения и породите животни⁷.

Легалната дефиниция за полезен модел в Закона за патентите от 1993 г. е предвидена в първоначалната му редакция в чл. 73, ал. 2.

„Като полезни модели могат да бъдат защитени обекти с конструктивно-технически особености, отнасящи се до усъвършенстване на конструкцията, формата или пространственото съчетаване на елементите на изделия, инструменти, устройства, апарати или техни части, материали и други с производствено или битово предназначение, които отговарят на изискванията по предходната алинея.“

Може да се направи съпоставка с легалната дефиниция на промишления образец, дадена в Закона за търговските марки и промишлените образци от 1967 г., съгласно която:

„промишлен образец е всяко ново външно оформление на изделието, заключаващо се в особеностите на формата, рисунките, орнаментите, съчетанието на цветовете и други подобни, което може да се осъществи по промишлен начин“⁸.

Установява се, че общото между двата обекта е разглеждането им като обемни изделия, които отговарят на изискванията за новост и промишлена приложимост. Основната разлика е, че промишленият образец се отнася до външния дизайн и изглед на определената форма, а полезният модел, до промяна в конструкцията, която не е свързана с външния изглед и формата на изделието, а с неговата полезност.

Изключение от закрилата на обектите в хипотезата на полезните модели са хранителните стоки и лекарствените продукти. Изключени от закрила са и веществата, поради това че повечето нямат пространствена форма, която, видно от легалната дефиниция в Закона за патентите от 1993 г., е една от основните характеристики на полезния модел⁹. Все пак би могла да бъде предоставена закрила като полезни модели, ако обектите могат да бъдат пространствено ситуирани и чрез тях може да се постига технически полезен резултат.

Друга важна особеност са близките критерии с предоставянето на закрилата на изобретения. Такива са изискванията за новост и промишлена приложимост. Единствената разлика са отсъствието на изискване

⁷ Срвн. П. Иларионов, *Полезни модели – права и закрила*. София, Интерпатент, 1993, с. 40 – 41.

⁸ Срвн. Иларионов (1993), с. 41 – 42.

⁹ Срвн. Стефанов (2004), с. 51 – 52.

за изобретателско равнище по отношение на полезния модел и срокът на закрила (десет години, по-кратък от срока за патентите за изобретения). Другата съществена разлика е в това, че методите не могат да получат закрила като полезни модели поради липсата на материално-обективирана форма. В останалите изисквания (абсолютната световна новост, новостта, промишлената приложимост, процедурата по заявяване и експертиза) няма никакви отлики. Самата разпоредба на чл. 78 от Закона за патентите от 1993 г. препраща режима за полезните модели към този за изобретенията. В обобщение може да се приеме, че Законът за патентите от 1993 г. предлага заявката и регистрацията на полезния модел като алтернатива на патента за изобретение. Съществени законодателни облекчения по отношение на полезния модел не са предвидени (срокът за регистрация, от датата на подаване на заявка за регистрация на полезния модел не е по-кратък от този на патента за изобретение). По-краткият срок на защита на полезния модел и относително дългата и тромава процедура за регистрация не мотивират заявителите да подават именно такива заявки. Не са предвидени облекчения и по отношения на таксите.

Промените в Закона за патентите от 2006 г. създават нови законодателни възможности. С новата уредба полезният модел не се превръща само в алтернатива на патента за изобретение, но се регламентира и като допълнителна/паралелна форма на закрила. В съответствие с хармонизирането с европейското законодателство вследствие на членството в Европейския съюз, се приема и ново наименование на акта, Закон за патентите и регистрацията на полезните модели. Новата рамка създава по-опростена, бърза и ефективна процедура за регистрация на полезния модел, премахва експертизата и преминава към регистрационната форма. Това значително намалява сроковете за регистрация и получаване на удостоверение за защита. На следващо място е въведено понятието „изобретателска стъпка“, критериите за което са значително по-ниски в сравнение с патента за изобретение, но позволяват българският закон да отговори на международните стандарти и предварителните изисквания при преценката за регистрация на полезен модел. Предвидена е и възможност за т.нар. „паралелна заявка за полезен модел“, подавана заедно с заявката за регистрация на патент за изобретение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Правната закрила на полезните модели е съществен елемент от системата на интелектуалната собственост. Това успешно допълва патентната защита и предоставя на изобретателите допълнителен, бърз и ефективен механизъм за техните иновации. Възникнал в отговор на нуждата от закрила на техническите решения, извън стриктните изисквания за патенти, той се утвърждава като важен инструмент за насърчаване на технологичния прогрес. Днес играе ключова роля в стимулирането на малките и средните предприятия и в създаването на по-благоприятна среда за иновации. Той предоставя възможност изследователите да реализират своите идеи на пазара, като същевременно запазват правото си на защита от неправомерно използване. Значението на правната закрила на полезните модели продължава да нараства особено с оглед на бързопроменящите се технологични и икономически условия. Това подчертава нуждата от по-нататъшно усъвършенстване на законодателните рамки и адаптирането им към новите предизвикателства на съвременния свят.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Grosse Ruse-Khan. H. *The International Legal Framework for the Protection of Utility Models* (October 1, 2012). Max Planck Institute for Intellectual Property & Competition Law Research Paper No. 12-10, p. 3 – 5, SSRN: [online] <https://ssrn.com/abstract=2160229> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2160229> [accessed on 06.11.23].

Иларионов, П. *Полезни модели – права и закрила*. Интерпатент. София, 1993 (Ilarionov, P. *Polezni modeli – prava i zakrila*. Interpatent, Sofia, 1993).

Марков. Е. *Договорът за патентно коопериране (PCT)*. София, УИ „Св. Кл. Охридски“, 1995 (Markov. E. *Dogovorot za patentno kooperirane (PCT)*. Sofia, UI „Sv. Kl. Ohridski“, 1995).

Павлова, М. *Патентно право на Република България*. София, СОФИ-Р, 2000 (Pavlova, M. *Patentno pravo na Republika Bulgaria*. Sofia, SOFI-R, 2000).

Стефанов, С. *Международна закрила на полезните модели*. София, Технически университет – София, 2004 (Stefanov, S. *Mezhdunarodna zakrila na poleznite modeli*. Sofia, Tehnicheski universitet – Sofia, 2004).